

СТРАХОВИЙ РИНОК УКРАЇНИ: ПІДХОДИ ДО ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЇ ТА ПЕРІОДИЗАЦІЇ

***А.С. Шолойко, кандидат економічних наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка***

Розглянуто найпоширеніші визначення страхового ринку. Удосконалено класифікацію страхового ринку, яку можна поділити на дві великі групи: загальна, що базується на загальних підходах до класифікації ринків та спеціальна, що ґрунтується на особливостях класифікації страхування. Виділено декілька підходів до періодизації розвитку страхового ринку України.

Страховий ринок, ринок страхових послуг, класифікація, періодизація, страховики, страхувальники.

Страховий ринок України в порівнянні з високорозвиненими країнами світу є недостатньо розвиненим. Підґрунтям для розробки пропозицій щодо напрямів і заходів удосконалення його функціонування є теоретичний базис. Нині відсутній однозначний підхід до трактування поняття “страховий ринок”, його класифікації та періодизації. У зв’язку з чим, доцільним є проведення додаткових досліджень у зазначеній сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання сутності, класифікації та еволюції розвитку страхового ринку висвітлені у працях таких вітчизняних і зарубіжних вчених як: В.Д. Базилевич, О.О. Гаманкова, О.А. Гвозденко, Грищенко Н.Б., С.Г. Журавін, О.В. Козьменко, Г.І. Маянлаєва, С.С. Осадець, Р.В. Пікус, В.М. Фурман, В.В. Шахов, Р.Т. Юлдашев та інші. Разом з тим, потребує перегляду та удосконалення класифікація страхового ринку, оскільки за однією і тією ж ознакою окремі вчені виділяють різні види страхового ринку. Щодо генезису страхового ринку в Україні, то, як правило, використовується підхід виділення етапів його еволюції за роками прийняття відповідних законодавчих актів у сфері страхування, тоді як можуть мати місце й інші підходи.

Вказане визначило **мету статті**, яка полягає в розгляді основних визначень страхового ринку, удосконаленні його класифікації, а також перегляду еволюції його розвитку в Україні, враховуючи членство держави в СОТ, економічну ситуацію в країні та діяльність Уповноваженого органу в сфері страхової діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перш, ніж перейти до удосконалення класифікації страхового ринку необхідно уточнити підходи до розуміння об’єкту класифікації, оскільки в основних літературних джерелах страховий ринок трактується як ринок страхових послуг, тоді як з цим можна не погодитися (табл. 1).

1. Найбільш поширені визначення страхового ринку

Автор	Визначення
В.Д. Базилевич [9, с. 32]	Складна багатофакторна, динамічна, відповідним чином структурована система економічних відносин, що виникають з приводу забезпечення потреби в страховому захисті
О.О. Гаманкова [2, с. 106, 107]	Страховий ринок як цілісне утворення не може бути повністю віднесений до ринку фінансових послуг, оскільки та його частина, яка пов'язана із торгівлею страховими капіталами, перебуває поза межами ринку фінансових послуг, вона належить до фінансового ринку. Страховий ринок одночасно є складовою як фінансового ринку (ринку грошей і ринку капіталів – оскільки на цих ринках страхові компанії розміщують свої капітали, використовуючи певні фінансові інструменти), так і ринку фінансових послуг, оскільки страхові компанії як фінансові посередники залучають кошти страхувальників, продаючи страхові послуги. Це доводить близькість, але не тотожність понять “страховий ринок” і “ринок страхових послуг”
О.А. Гвозденко [3, с. 193, 194]	Сукупність економічних відносин з купівлі-продажу страхової послуги, що виражаються в захисті майнових інтересів фізичних і юридичних осіб при настанні страхових випадків за рахунок грошових коштів (внесків, премій) страхувальників. Ринок як система, в якій взаємодіють внутрішні і зовнішні сили, може бути представлений у вигляді спіралі, яка розкручується довкола потенційних споживачів страхових послуг і відображає динаміку зовнішніх і внутрішніх сил в їх взаємодії
С.Г. Журавін [6, с. 662]	Система економічних відносин, що виникають з приводу купівлі-продажу страхового покриття в процесі задоволення суспільних потреб у страховому захисті
О.В. Козьменко [7, с. 8]	Певне середовище, в умовах якого централізовано здійснюються процеси передання і прийняття ризиків на страхування, визначаються попит і пропозиція та діють спеціалізовані суб'єкти, що економічно зацікавлені в реалізації цього механізму
О.В. Козьменко [8, с. 47]	Страховий ринок та фінансовий ринок є самостійними складовими елементами фінансової системи країни, що перетинаються у сфері інвестиційної діяльності лише одного із суб'єктів страхового ринку – страховиків, що на фінансовому ринку діють як інституціональні інвестори, тобто взаємозв'язок між фінансовим ринком та страховим ринком виявляється на суб'єктному рівні. Взаємозв'язок між страховим ринком та ринком фінансових послуг виникає на об'єктному рівні в частині формування видів і технологій страхування. Складовим елементом, у межах якого відбувається перетин ринку фінансових послуг та страхового ринку, є ринок страхових послуг
Мочерний С.В. [5, с. 375]	Сукупність організаційно-економічних і відносин економічної власності з приводу купівлі-продажу страхових послуг між страховиками, страхувальниками та посередниками

С.С. Осадець [11, с. 76]	Сфера економічних відносин, у процесі яких формуються попит і пропозиція на страхові послуги та здійснюється акт їх купівлі-продажу
В.М. Фурман [13, с. 13]	Система стійких економічних відносин між покупцями (споживачами, вигодонабувачами), посередниками і продавцями, пов'язаних із формуванням попиту, пропозиції та ціни на прямий страховий захист і перестраховування, які матеріалізуються у страхових, перестраховувальних і супутніх послугах у певній країні, групі країн чи міжнародному масштабі, що піддається регулюванню. Надзвичайно складна багаторівнева система, яку утворює низка взаємопов'язаних і взаємообумовлених підсистем: страхових продуктів, тарифів, організації продажу і формування попиту, інфраструктури тощо
В.В. Шахов [14, с. 48]	Особливе соціально-економічне середовище, певна сфера економічних відносин, де об'єктом купівлі-продажу виступає страховий захист, формуються попит і пропозиція на нього

За даними табл. 1 можна узагальнити, що більшість вчених визначають “страховий ринок” через економічні відносини щодо купівлі-продажу страхових послуг, фактично ототожнюючи його з “ринком страхових послуг”. Тоді як ми підтримуємо позицію вчених О.О. Гаманкової та О.В. Козьменко, які досліджуючи взаємозв'язок вказаних понять між собою та з поняттями “фінансовий ринок” і “ринок фінансових послуг”, доводять, що це різні речі.

Таким чином, страховий ринок є більш загальним поняттям, включаючи ринок страхових послуг, повноцінне функціонування останнього неможливе без провадження страховиками, як фінансовими посередниками, діяльності щодо формування та розміщення страхових резервів. А відтак далі, розглядаючи питання щодо класифікації та еволюції, об'єктом буде виступати саме страховий ринок, що охоплює всю повноту страхової діяльності.

Класифікація страхового ринку відіграє важливу роль при визначенні напрямів його розвитку, регулювання, нагляду, сегментації тощо. Узагальнивши, погляди вчених щодо цих питань, ми дійшли до висновку, що класифікацію страхового ринку доцільно поділити на дві великі групи:

I) загальна, що базується на загальних підходах до класифікації ринків, і через деякі класифікаційні ознаки якої більше проявляється сутність ринку страхових послуг;

II) спеціальна, що ґрунтуються на особливостях класифікації страхування, яке, в свою чергу, Гаманковою О.О. запропоновано класифікувати за історичними, економічними, юридичними ознаками [1, с. 12]. Відповідно в межах даної класифікації всі прояви страхової діяльності більше охоплює поняття “страховий ринок”. Дані результати узагальнено в табл. 2.

2. Класифікація страхового ринку

Ознака	Автор	Види страхового ринку
І. Базується на загальних підходах до класифікації ринків		
Повноцінність	В.М. Фурман [13, с. 7]	Повноцінний, обмежений
Насиченість		Насичений, ненасичений
Консолідація		Консолідований, неконсолідований
Стан		Стабільний; такий, що динамічно розвивається; депресивний
Структуризація		Структурований, неструктурований
Технологічність		Традиційний, он-лайн
За територіальним критерієм (масштабом)	Н.Б. Грищенко [4, с. 60]	Місцевий (регіональний) страховий ринок; національний (внутрішній) страховий ринок; світовий (зовнішній) страховий ринок
	О.А. Гвозденко [3, с. 193]	Місцевий (регіональний), національний (країна) і світовий (наприклад, загальноєвропейський страховий ринок країн-членів ЄС). З точки зору сфер обслуговування місцеві страхові ринки ще називаються внутрішніми, національні - зовнішніми, а світові - глобальними
	В.Д. Базилевич [10, с. 615]	Регіональний (задоволення потреб у страховому захисті на рівні певної території, регіону), національний (на рівні певної держави) та міжнародний (сукупність національних страхових ринків) страхові ринки. На практиці міжнародний страховий ринок представлений локальними ринками, що характеризуються високою часткою міжнародних страхових операцій (Лондон, Цюрих)
За співвідношенням попиту та пропозиції	В.Д. Базилевич [10, с. 616]	Ринки продавців (попит значно переважає пропозицію), ринки покупців (попит знаходиться на значно нижчому рівні за пропозицію)
За доступністю послуг		“Жорсткий ринок”, коли ринок характеризується високою ціною страхових продуктів, що зумовлює недоступність цих послуг певним категоріям споживачів, та “м’який ринок”, коли страхові послуги доступні практично усім
За напрямом розвитку	Н.В. Ткаченко [12, с. 55]	Екстенсивний, який передбачає швидке зростання кількості страхових компаній з невисоким рівнем платоспроможності та звуженим асортиментом страхових послуг.

		Інтенсивний, який передбачає укрупнення страхових компаній, збільшення власного капіталу, покращання фінансового стану, розширення асортименту страхових послуг	
За покупцями	А.С. Шолойко [16, с. 64]	Ринок, на якому страхові послуги купують фізичні та юридичні особи	
II. Ґрунтується на особливостях класифікації страхування			
А) За історичними ознаками			
Етапи розвитку страхування	В.Д. Базилевич [10, с. 615]	Ринок за античних часів, епохи середньовіччя, капіталістичної доби, радянського періоду, наших часів	
Б) За економічними ознаками			
Галузь страхування відповідно до об'єктів страхування	Н.Б. Грищенко [4, с. 60]	Ринок особистого, майнового страхування, страхування відповідальності, кожний з яких, в свою чергу, можна розділити на відособлені сегменти, наприклад, ринок страхування від нещасних випадків, ринок страхування домашнього майна тощо	
Характер роботи страховика	С.С. Осадець [11, с. 87]	Ринок страхування життя, ринок інших видів страхування, ринок перестрахування	
Відповідно до Директив ЄС	За сферою діяльності страховиків	О.О.Гаманкова [1, с. 17]	Ринок страхування життя, Ринок загального страхування
	За родом небезпек (ризиками)		Ринок, що поділяється за 7 класами страхування життя та за 18 класами загального страхування
В) За юридичними ознаками			
Форма проведення страхування	С.С. Осадець [11, с. 48]	Ринок добровільного страхування, ринок обов'язкового страхування	
Форма організації страховика	О.А. Гвозденко [3, с. 193]	Ринок на якому функціонують акціонерні, взаємні, приватні, державні страхові організації	

За табл. 2 можна зробити висновки, що класифікація страхового ринку є досить багатогранною, що пояснюється проявом множини особливостей страхової діяльності. Представлена класифікація надає можливості для всебічної характеристики страхового ринку, його структури та розробки пропозицій щодо напрямів його регулювання та подальшого розвитку. Однак при цьому не менш важливим є врахування й еволюції становлення страхового ринку України. Головним підходом до періодизації розвитку страхового ринку є прийняття в державі законодавчих та нормативних актів у сфері страхової діяльності. У зв'язку з чим, виділяється чотири періоди, останній з яких починається 2001 р. та триває до нинішнього часу. Однак, на нашу думку, суттєвий вплив на розвиток страхового ринку здійснюють не лише внутрішні законодавчі акти, а й ті, що пов'язані з членством України у міжнародних організаціях,

зокрема, з 2008 р. – багатосторонні угоди Світової організації торгівлі (СОТ). На основі цього загальну періодизацію розвитку страхового ринку України нами було більш деталізовано (табл. 3).

3. Періоди розвитку страхового ринку України

Період	Роки	Характеристика
1	1990-1993	Даний період характеризувався відсутністю державного регулювання страхової діяльності та бурхливим зростанням кількості страхових компаній за неупорядкованого законодавства. При цьому 3-5% страхових компаній від загальної кількості створювалися з метою суто трастової діяльності – “гри на інфляції”. Проте дані компанії свого часу не повернули своїм клієнтам належних їм коштів і тим самим підірвали довіру громадян до страхових компаній
2	1993-1996	Характеризується прийняттям у травні 1993 року Декрету Кабінету Міністрів України “Про страхування” та створенням у жовтні 1993 року Комітету у справах нагляду за страховою діяльністю (Укрстрахнагляд), який проіснував до квітня 2002 р. Завдяки законодавчому регулюванню страхової діяльності відчутно підвищилася фінансова дисципліна страховиків. Було впроваджено облік резервів, розроблено категорії активів, у межах яких страховики розміщували ці резерви, упорядковано взаємовідносини страховика з його філіями та представництвами, встановлено необхідні форми спеціальної звітності, розпочався нагляд за страховою діяльністю. Було впроваджено єдиний державний реєстр страхових компаній і видано ліцензії, тобто здійснювати страхову діяльність стало можливим лише за тими видами, які зазначено в ліцензії
3	1996-2001	Було ухвалено Закон України “Про страхування” (березень 1996 р.) та перереєстрацією страховиків у 1997 році. Закон установив систему контролю за рівнем платоспроможності страховиків і порядок розрахунку резервів, посилив норми, що регулюють нагляд за страховою діяльністю, упорядкував види обов’язкового страхування. Було здійснено обов’язковий поділ страхових компаній на ті, які здійснюють страхування життя, та ті, які проводять страхування за видами іншими, ніж страхування життя. Створюються та реєструються об’єднання страховиків у вигляді Моторного, Морського, Авіаційного бюро
4	2001-2008	2 лютого 2001 року Кабінетом Міністрів України затверджено Програму розвитку страхового ринку України на 2001-2004 роки. 4 жовтня 2001 р. прийнято Закон України “Про внесення змін та доповнень до Закону України “Про страхування”. 11 грудня 2002 р. за Указом Президента України № 1153/2002 згідно із Законом України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” було створено Державну комісію з регулювання ринків фінансових послуг України (Держфінпослуг). У даний період відбулося підвищення вимог до мінімальних розмірів статутного фонду страховиків (1 млн євро для страховиків з ризикового страхування та 1,5 млн євро – для страховиків зі страхування життя)

- 5 2008- Приєднавшись у 2008 р. до Світової організації торгівлі, до України відповідно до правил Генеральної угоди про торгівлю тепері послугами (ГАТС), зобов'язалася забезпечити національний шнього режим та доступ на ринок в секторі фінансових послуг, часу включаючи страхові послуги та ті, що відносяться до страхових. Це означає, що у зазначеному секторі ринку забезпечується вільний доступ до страхових послуг та їх постачальникам, а також надається режим, не менш сприятливий, ніж вітчизняним послугам чи постачальникам послуг. 10 квітня 2008 р. до Закону України "Про страхування" були внесені зміни, згідно з якими скасовано вимогу щодо надання послуг представництвами страхових та перестрахових брокерів-нерезидентів лише через постійні представництва в Україні, які повинні бути зареєстровані як платники податку відповідно до законодавства України та включені до державного реєстру страхових або перестрахових брокерів. Натомість з дня вступу України до СОТ страхові та/або перестрахові брокери-нерезиденти зобов'язані письмово повідомити Уповноваженому органу за встановленою ним формою про намір здійснювати діяльність на території України. У результаті двосторонніх переговорів та гармонізації українського законодавства з вимогами СОТ Україна досягла відстрочки в питанні надання дозволу відкривати в Україні філіали іноземних страховиків і зняття обмежень на участь іноземців в капіталі страхових компаній. Так, іноземні страхові компанії зможуть надавати страхові послуги через свої філії лише через 5 років з дня вступу України до СОТ. По завершенні вказаного перехідного періоду (17 травня 2013 р.) при створенні страхової компанії зі страхування життя статутний фонд такого страховика вже повинен бути не менше 10 млн євро. 23 листопада 2011 року Держфінпослуг було реорганізовано в Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері фінансових послуг (Нацкомфінпослуг)

Джерело: складено автором на основі [2, с. 61-65; 10, с. 551; 11, с. 80-85, 15, с. 115-118].

Переглянувши та доповнивши еволюцію розвитку страхового ринку України, що наведена в табл. 3, також можна виділити й інші підходи до періодизації, зокрема:

1) за діяльністю Уповноваженого органу у сфері страхових відносин, розпорядження якого здійснюють безпосередній вплив на розвиток страхового ринку (в різні періоди це був: Укрстрахнагляд, Держфінпослуг, Нацкомфінпослуг);

2) за економічною ситуацією в Україні, яка прямо пов'язана з кризовими явищами у світі, зокрема, світовою фінансово-економічною кризою 2008-2009рр. (при дослідженні динаміки розвитку страхового ринку України за останнє десятиріччя, вчені розглядають докризовий, кризовий та посткризовий періоди розвитку страхового ринку).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, розгляд сутності страхового ринку, підходів до його класифікації та періодизації дав змогу одержати наступні результати:

- з'ясовано, що поняття “страховий ринок” є більш загальним та всеохоплюючим, ніж поняття “ринок страхових послуг”, у зв'язку з чим в основу класифікації та періодизації поставлено саме страховий ринок, хоча через різні класифікаційні ознаки може більше проявлятися те чи інше поняття;

- удосконалено класифікацію страхового ринку, яку можна поділи на дві великі групи: загальна, що базується на загальних підходах до класифікації ринків та спеціальна, що ґрунтується на особливостях класифікації страхування;

- деталізовано періоди розвитку страхового ринку України, враховуючи вплив вступу до СОТ на торгівлю страховими послугами, а також виділено підходи до періодизації, що враховують діяльність Уповноваженого органу в сфері страхової діяльності та економічну ситуацію в країні.

Вказані наукові результати дали змогу поглибити теоретичні засади щодо розуміння страхового ринку та створити підґрунтя для розробки пропозицій щодо напрямів його регулювання та подальшого розвитку.

Список літератури

1. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: сутність, тенденції та шляхи розвитку: автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.08 / О. О. Гаманкова. – К. : Київ. нац. екон. ун-т ім. В.Гетьмана. 2010. – 33 с.
2. Гаманкова О.О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О.О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.
3. Гвозденко А.А. Страхование : учеб. / Гвозденко А.А. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2006. – 464 с.
4. Грищенко Н.Б. Основы страховой деятельности: Учебное пособие / Грищенко Н.Б. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2001. 274 с.
5. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / [за ред. С.В. Мочерного.]. – Львів: Світ, 2006. – 568 с.
6. Журавин С.Г. Корпоративное управление: слов.-справ. / Журавин С.Г. – М.: Анкил, 2009. – 920 с.
7. Нові вектори розвитку страхового ринку України : монографія / [Козьменко О.В., Козьменко С.М., Васильєва Т.А. та ін.] ; кер. авт. проекту д.е.н., проф. О.В. Козьменко. – Суми: Університетська книга, 2012. – 315 с.
8. Страховий і перестраховий ринки в епоху глобалізації : монографія / [Козьменко О.В., Козьменко С.М., Васильєва Т.А. та ін.]. – Суми: Університетська книга, 2011. – 388 с.
9. Страхові послуги: підручник. У 2 ч. Ч. 1 / [Базилевич В.Д., Пікус Р.В., Приказюк Н.В. та ін.]; За ред. В.Д. Базилевича – К.: Логос, 2014. – 496 с.
10. Страхування : підручник / [Базилевич В. Д., Базилевич К. С., Пікус Р. В. та ін.]; за ред. В. Д. Базилевича. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
11. Страхування : підручник / [керівник авт. колективу і наук. ред. С. С. Осадець, д-р ек. наук, проф.]. – 2-ге вид., допов. і переробл. – К. : КНЕУ, 2002. – 599 с.

12.Ткаченко Н.В. Страхування : навч. посіб. / Н.В. Ткаченко. – К.: Ліра, 2007. – 376 с.

13. Фурман В.М. Страховий ринок в Україні: проблеми становлення та стратегія розвитку: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 / В.М. Фурман ; Держ. установа “Ін-т економіки та прогнозування НАН України”. – К., 2006. – 36 с.

14. Шахов В.В. Страхование: учебник для вузов / Шахов В.В. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 311 с.

15. Шолойко А.С. Страховий захист виробництва продукції рослинництва від природно-кліматичних ризиків : монографія / А.С. Шолойко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 210 с.

16. Шолойко А.С. Тенденції розвитку страхового ринку: вітчизняний та світовий аспекти / А.С. Шолойко // Вісник КНУ імені Тараса Шевченка. Економіка. – 2014. – № 156. – С. 60 – 65.

Рассмотрены наиболее распространенные определения страхового рынка. Усовершенствована классификация страхового рынка, которую можно разделить на две большие группы: общая, базирующаяся на общих подходах к классификации рынков и специальная, основанная на особенностях классификации страхования. Выделено несколько подходов к периодизации развития страхового рынка Украины.

Страховой рынок, рынок страховых услуг, классификация, периодизация, страховщики, страхователи.

The most widespread definition of the insurance market are considered. Classification of the insurance market is improved: it can be divided into two major groups: general, based on the general approaches to the classification of markets and special, based on the features of the classification of insurance. Several approaches to periodization of the development of the insurance market of Ukraine are identified.

Insurance market, market of the insurance services, classification, periodization, insurers, policyholders.